

azonossági politika gyakorlatát (globális faji identitás elfogadása, fekete identitás elfogadása).

A kutatás eredményeinek ismertetésével folytatódik a tanulmány. Négy idézet következik négy válaszadótól (két nő, két férfi) Mind a négyen a velük szembeni hátrányos megkülönböztetést a nagy zsidó narratíva keretén belül fogalmazzák meg. Pl. Vered (ápolónő) azt állítja, igaz, hogy először furcsa a fehérbőrű zsidóknak, hogy egy fekete áll előttük, de ez nem rasszizmus, stigmatizáció, csak különbségtevés. Ezzel személyéhez köti a diszkriminációt és nem etnikai csoporthoz, eltávolítja magától a csoport-stigmatizáció lehetőségét.

Egy másik válaszadó, Yisrael is tartózkodik attól, hogy önmagát faji megkülönböztetés áldozataként láttassa, pedig példájában nyílt diszkrimináció történik (bórszíne miatt nem engedik be egy éjszakai klubba).

Yaakov esetében másik stratégia bontakozik ki. Ő az egyéni alkalmazkodást hangsúlyozza a kollektív beilleszkedéssel szemben. Azt mondja, egyénként kell magát az embernek elfogadtatnia: „Erősnek kell lenni, és nem hagyni, hogy mások lenézően viselkedjenek velem szemben.” Jaysi is azt állítja: Tényleg azt gondolom, rajtam múlik, hogy...” Yaakov is, miközben teljesen tisztában van az etiópok társadalmi helyzetével, nem köti ezt össze a diszkriminációval vagy a fajgyűlölettel.

Mind a munkásosztálybeli és középosztálybeli válaszadók élesen visszautasítják a párhuzamot az ő helyzetük és az amerikai feketék helyzete közt. Ez az elutasítás rávilágít az etióp zsidók erős azonosság tudatára, amely őket Izrael közösségéhez köti, egyúttal elutasítva a globális identitást és a „fekete” közösséghez való tartozást.

A válaszadók törpe kisebbségéhez tartozik Tomer (32 éves, házas, végzős média szakos hallgató).

„Az én fekete identitásom afrikai gyökerű, szeretem az afro-amerikai kultúrát. Nézetem szerint az etiópai eredetű izraeliek az afrikai kultúrán nőttek fel, nem az izraelin. Lépésről-lépésre afrikai eredetű írókhoz, gondolkodókhoz, színészekhez akarják magukat kapcsolni: pl. mindenki Michael Jackson akar lenni, és senki nem akar Shlomo Artzi lenni (nagyon népszerű askenázi pop énekes).

Összegzésül a cikk megállapítja, hogy a vázolt két diszkriminációellenes stratégia inkább osztálygyökerű. A munkásosztályhoz tartozó interjúalanyok inkább a nagy cionista narratíván belül alakítják ki stratégiájukat. Az értelmiségi válaszadók egy része (pl. Dana és Tomer) szélesebb kulturális repertoárral rendelkezik, amely egyaránt magába foglalhatja a helyi zsidó identitást és a globális fekete identitást is.

Juhász Gergely Ákos

A karaita szórványok kilátásai identitásuk fennmaradására

Hotopp-Riecke, Mieste: Zwischen Auflösung, Konsolidierung und Anerkennung: Die Karaimen/Karäer im 21. Jahrhundert. = Europa Ethnica. 68. Jg. 2011. 3-4. no. 97-114 p.

A zsidó rabbinikus főirányból a 8. században kivált, az ősi esszénus tanításra visszautaló karaita hitvallás („karaizmus”), mely kizárólag a Tóra írott kinyilatkoztatásához tartja magát, a keresztesháborúk tájkán kelet-nyugati irányban szétszélődő zsidósággal terjedt Bizánctól és Alexandriától Perzsiáig, de utat talált észak felé is, híveket szerzett a Kaukázus vidékén és a kelet-európai sztyeppén. A vallásetnikai sajátosság itt, északon önálló etnolingvisztikai dimenziót öltött az egyféle türk, közelebről kipcsak-török nyelvvaltozatot beszélő krími karaimok esetében. A „karaita-” (karaim-) kérdés vallástörténeti-etnológiai-nyelvtörténeti aspektusai az ókor-tudománytól a kelet-európai összehasonlító nyelvészetig és etnográfiaig ívelő kutatásban rendre egybecsúsznak, miközben aspektusonként sok ponton kérdőjeles és hiányos a megismerés. A kutatás nehezen birkózik meg a téma interdiszciplinaritás-, illetve multikulturalitás-igényével. A legkevésbé megvilágított kérdések sorába tartozik a krími karaitáknál a nyelvi más-ság – a héber, arab elemeket is őrző „karaim” nyelviség – megjelenése, amivel kapcsolatban a kazár közvetítés egyébként kézenfekvőnek tetsző hipotézisét a legtöbb mai kutató elveti. A krímiek a hébert szakrális szerepben tovább örítették, mielőtt a másod-diaszpórák további nyelvi asszimilációját követően maga a karaim nyelvet tették volna a helyébe. – Legalább a korai fejlődéskép megragadása tekintetében a vezető szaktekintélyek is kénytelenek elismerni: a karaita-kutatás tulajdonképpen máig „gyerekcipőben” jár. A hazai tudományosságban mértékadó, legújabb publikációk Hrotko Larissza nevéhez fűződnek. (Ld. például: Karaim tegnap és ma. És holnap? In: Remény. 2011. 3. sz.) M. Hotopp-Riecke berlini turkológus itt ismertetett tanulmánya a krími karaita szórványra összpontosít, kitérve németországi jelenlétére is.

A késő-középkor krími karaitái a források tükrében a 12. századtól mutatkoznak a félszigeten, kevéssel a tatár kánság létrejötte előtt. Egy jelentékeny csoportjuk, tatár népességgel vegyesen, a 14. század végén a Német Lovagrenddel hadban álló litván nagyfejedelem, Vitautas (Witold) hívására (vagy legalább részben hadifogolyként?) szakadt ki a közösségből, fegyverforgató szerepben. Utódaik kiváltságokat nyertek, a lengyel szövetséggel „lengyel-litván” illetőségűvé lett közösségeik további krími honfitársakat vonzottak az akkori litván székvárosba, Trakajba és néhány

más központba. A háborús időszak nyugtával kertészettel, szőlőműveléssel, állattenyésztéssel, fuvarozással, kézművességgel vagy kereskedelemmel foglalkoztak. Soványabb az ismeret a Jevpatoria/Kezlev központtal Krímben maradt, az iszlamizált tatár etnikum körében továbbélő csoportokról. Egy részük, főként a kereskedőréteg, a kánság 18. század végi felbomlása, illetve orosz annexiója után – immár „oroszm” karaita csoportokat alkotva – a cári fennhatóság alatt álló környező orosz, ukrán és más régiókban széledt szét, s vegyülhettek az ugyancsak cári uralom alá került lengyel-litván hitsorsosokkal.

Az orosz-ukrán-lengyel-litván városi karaita milióból nőtt ki a karizmus és a népszórványok történetét az elsők között kutató Avraham Firkowicz (1786-1874) munkássága, aki a karaita-jelenséget széles körben ismertté tette, egyúttal azonban maga is számos legendát ültetett el. A 19. század második felében a karaita autonóm kultúra fejlődése jelentős mértékben fellendült. Az oroszországi karaiták el tudták ismertetni felekezeti különállásukat az ortodox zsidósággal szemben, ennek köszönhetően a zsidó pogromok is kímélték őket. Az első világháború után függetlenné vált Lengyelországban és Litvániában a karaita kultúra szabadon továbbfejlődött, Szovjet-Oroszországban pedig kezdetben még politikai támogatást is élvezett (oktatás, művelődés, kutatás fellendítése), vélhetően az Unió nemzetiségi összetételében nagy súlyú türk elemre való tekintettel. A 30-as évek elejétől azonban már elnyomatás volt az osztályrésze. A karaitákat érdekes módon a második világháború során elfoglalt keleti területeken (a talmudista krimesákokkal ellentétben) a náci német üldöztetés, illetve a népirtás-program is megkerülte, méghozzá ama, „tudományosan” megalapozott érveléssel, ami szerint a tatár etnikumhoz, illetve a türk népcsaládhoz számítandók, mégis valójában inkább Németország külpolitikai számítása (török politikai szövetség stb.) játszott ebben közre.

A századokon át népes karaita-csoportok, közöttük a krími diaszpóra utódai megfogyatkozott létszámban ma is megtalálhatók a hagyományos központok legtöbbször a Földközi- és a Fekete-tenger térségén belül, valamint a mai Litvániában, Ukrajnában vagy Oroszországban. E csoportok rendkívül szűk körű, de öntudatos emigrációja él továbbá Nyugat-Európában (főként német nyelvterületen) vagy Észak-Amerikában, Ausztráliában. A becsülhető létszám: a mai Izraelben – mint visszatérők – 25 ezer (itt „felekezet nélküli” besorolást nyerve), a világban ezen felül még mintegy 20 ezer, ebből Litvánián és Ukrajnán belül együttesen 3-4 ezer, másutt, ahol még előfordulnak, a szám helyenként néhány százra vagy még inkább száz alá teendő. Galíciai csoportjuk már kihalt. Az UNESCO „vesélyeztetett nyelvek” listáján szereplő karaim nyelv helyzetére jellemző: használata szinte a szakrális dimenzióra korlátozódik, élőszóban legfeljebb a legidő-

sebb nemzedék körében alkalmazzák. A litván, valamint ukrán központokban újabban nagy igényű kísérleti programok zajlanak a nyelvhasználat revitalizálására a fiatalság körében (főképp Éva Csató-Johanson, Mainzban és Uppsalában oktató turkológus iránymutatása, segédletei alapján). A nyelv mellett a vallási vagy az irodalmi és néprajzi örökség átmentésére irányuló törekvések is tapasztalhatók – egyesületekkel, elhagyott imaházak életre keltésével, múzeumalapítással, kutatóközpontokkal, találkozók-kal (mint a karaimok 2005-ben a krími központban megszervezett világtalálkozója), fesztiválokkal. Kiemelkedő fejleményként könyvelhető el a karaiták első világkongresszusát 2009-ben Prágában befogadó rendezvény (*Karaites and karaism – yesterday, today and tomorrow*), azerbajdzsáni (!), izraeli, krími, lengyelországi, hollandiai és USA-részvétellel.

A szovjet diktatúra szorításából szabadulva a krími közösség helyi maradéka is hamarosan újraéledt. A csoportokat átfogó szervezet ernyője alatt mindenekelőtt magához tért a vallási élet. A krími vallási szervezet nagy tudatossággal törekszik az eredeti tan hiteles képviselőre, éberrel elhatárolódva az eltérő felfogásoktól. A krími központ szellemiségéhez közelálló németországi karaita szövetség, melynek vezető tisztségviselői (köztük az azeri Hayim Khan Malkhasy) élénk történeti-teológiai aktivitást fejtenek ki, 2011-ben hivatalosan betagozódott a krími szervezetbe. A krími karaita közösség politikai életét szerencsés formában érintik a tatár megújulás nemzeti-autonóm törekvései. Csak egyetlen, sajtó-vonatkozású mozzanata az együttműködésnek: a *Qinm* című tatár nyelvű hetilap mellékleteként terjesztett karaim nyelvű újság, a *Qinm Qaraylar*. A világgal való kapcsolatuknak sokat segít a Jevpatoriába irányuló nemzetközi gyógyturizmus.

A különböző karaita csoportok egymás közötti ellentétei részint a karaim vallási tanítás lényegéről vallott nézetek divergenciájából, részint pedig a vallási és az etnikai meghatározók eltérő hangsúlyából adódnak. Jelenkorunkban hasznos, kései eszközt kínál a kis közösségeiben egymástól elszigetelt karaita diaszpóra összefogására a világháló nyilvánossága az örökséget illető tudás egybegyűjtésére – mint a „Bakhtawi Akadémia”, „Virtuális karaita múzeum” és más oldalak – vagy a találkozókat, konferenciákat szervező mozgósításhoz, a személyes kapcsolatszervezésre és nem utolsósorban az elvi ellentétek ütköztetésére is, ami feltehetően előbbre visz a tisztázás irányában.

Komáromi Sándor